

УДК 002.2:008

Світлана Гринич,
директор наукової бібліотеки Рівненського
державного гуманітарного університету,
доцент

Книга як основа розвитку духовної та інтелектуальної культури людини

У статті проаналізовано роль книги у сучасному суспільстві, світовій і вітчизняній культурі, формуванні й розвитку духовної та інтелектуальної культури особистості. Розглянуто значення книги у функціонуванні наукових бібліотек, зокрема у структурі Рівненського державного гуманітарного університету.

Ключові слова: книга, духовна культура, інтелектуальна культура, світова культура, бібліотека, освітньо-виховна функція книги, особиста культура.

Початок XXI ст. характеризується значними метаморфозами, зумовленими переходом до постіндустріального інформаційного суспільства. Будь-які зміни такого масштабу є не тільки переходом технологічним і економічним, а й кроком до переоцінки цінностей, створення нового культурного простору країни. Стрімке формування екранної культури на тлі інформаційних технологій, у свою чергу, свідчить про зменшення ролі книги і книжкової культури у суспільстві. Це й стало підставою для виникнення міфу про "смерть книги", який сьогодні потребує ґрунтовного аналізу.

Як відомо, у вітчизняній культурі, заснованій на книгописанні, а згодом і на книгодрукуванні, саме сприйняття книги стало безальтернативним. Вона була і залишається природним елементом європейської цивілізації, однією з основних специфічних рис цієї культури. Освічена людина завжди сприймала книгу як єдиний можливий універсальний засіб передавання досвіду. Однак сьогодні світова культура пропонує усім нам інші унікальні форми нагромадження, зберігання, трансляції та передавання знань новим поколінням.

Питання ролі й значення книги та книжкової культури і нині залишаються невирішеними, про це свідчить той факт, що існує значна кількість дефініцій самого поняття "книга". Аналізом феномену книги сьогодні займаються книгознавці, культурологи, філософи культури. При цьому в дослідженні книги наголошується на різних моментах: її сутність і спосіб існування, вплив на людину і культуру, проблема "смерті книги". Багато авторів фіксують свою увагу на нових видах засобів комунікації, наукомістких технологіях, вбачаючи в них джерело всіх інших трансформацій у суспільстві та культурі.

Щодо історії вивчення книги як феномену культури, то, як відомо, витоки сягають XVI ст., коли Мішель Монтень (1533—1592) першим висловив ідею про книгу як продукт культури і вищої культурної цінності. Інший представник вже італійського Відродження, Паоло Верджера (1370—1444), побачив у книгах головний інструмент збереження родової людської пам'яті, що перевищує за своєю ефективністю всі інші способи передавання досвіду і досягнень від одного покоління до іншого. Англієць Френсіс Бекон (1561—1626) вважав книгодрукування насамперед проектом прикладного знання. Природа для нього — це книга, а саме читання робить людину Людиною.

На початку XX ст. під впливом ідей бельгійського вченого Поля Отле книга стала об'єктом наукового вивчення вже у контексті спеціальної науки — книгознавства. Однак

особливий інтерес дослідників викликало осмислення її феномену в 20-х роках, коли О. Лов'ягін у 1926 році опублікував у Ленінграді "Основи книгознавства", а М. Яновський через три роки (1929) у Києві видав "Про книгу. Досвід аналізу поняття "книга". Одночасно закладаються основи функціонального підходу до вивчення книги, що розвивається упродовж XX ст. вітчизняним і зарубіжним книгознавством (О. Андрєєва, І. Баренбаум, Л. Волкова, А. Глухів, А. Говоров, Е. Еггер, Т. Зберський, К. Мігонь, І. Моргенштерн, Ю. Столяров, Ф. Функе, І. Шомракова, Г. Швецова-Водка, М. Червінський та інші).

Нині книгознавці стурбовані проблемами, пов'язаними з існуванням електронних книг, співіснуванням книг і електронних засобів масової інформації, проблемами розвитку книгознавства як науки, а також майбутнім книги, її читання та видання. Ці аспекти дослідження ми знаходимо у розвідках І. Бутенко, Г. Василенко, М. Єльнікова, Р. Гіляровського, В. Горбась, Є. Григорянц, О. Ільницького, В. Ляхова, М. Самохіної, Ю. Саннікова, К. Сухорукова, Л. Усенкова, В. Фірсова, Г. Фоновта, В. Худавердян.

Хоча "епосі Гутенберга" минуло понад півтисяч років, й до сьогодні ще не сформовано чіткого і повного уявлення про значущість друкарства для розвитку культури, одні дослідники впевнені, що з його винаходом сталося не просто кількісне множення книг і їх читачів, а й відбувся перехід до змін якісних. У зв'язку з такими поглядами особливий інтерес викликає діяльність і внесок Й. Гутенберга, що досліджені такими вченими, як Н. Варбанець, І. Кестнер, В. Люблінський, Є. Немирівський та інші.

Кінець XX ст. характеризувався піднесенням інтересу дослідників до проблеми книги і книгознавства. І якщо раніше ці питання піднімали тільки письменники і фахівці, то тепер тема стала надбанням широкого кола науковців та громадськості: педагогів, психологів, соціологів, інформатиків (А. Безбідько, М. Бланшо, Х. Борхес, Д. Броді, В. Биченко, М. Візель, О. Геніс, Є. Григор'єва, Г. Гусман, М. Зубков, О. Зубрилін, В. Катасонов, М. Кисельова, Б. Ленський, М. Мамардашвілі, М. Новиков, Т. Полозкова, Н. Селівертова, В. Тарасенко, Д. Федяєв, Ю. Чернишов, О. Шапінська, Ю. Шелестов та багато інших).

У дослідженнях культурологів і філософів книзі надається невідомий статус: від деконструкції її та інституту авторства (Р. Барт, Ж. Дерріда) до визнання рушійним елементом культури (Т. Савицька, Н. Хилько та інші). Л. Аннінський, В. Мільдон, В. Рабинович, М. Плотніков,

К. Разлогов, М. Кисельова, В. Кантор, Л. Софронова, О. Пелипенко, В. Федотова дискутують навколо проблем книжкової культури, її природи та історичних меж, трансформації культури в сучасних умовах, у період характерної комп'ютеризації.

Закономірно вважати, що винахід друкарства є одним із найбільших відкриттів, якісним стрибком в історії світової культури. Як відомо, у середньовічні часи книги переважно переписувалися від руки, що потребувало величезної кількості часу і фізичних затрат. При цьому завдання переписування в основному стосувалися лише церковних текстів, а також зведень законів. Ситуація суттєво змінилася з появою друкарського верстата, який перетворив книги з носіїв та зберігачів інформації (що свого часу були чи не найціннішими артефактами) на її розповсюджувачів. Така тенденція простежується й нині [13, с. 5].

Унікальними є й функції книги. Згадаємо декілька основних із них: додаткова, довідково-пошукова, підготовчо-орієнтована, пояснювально-допоміжна, джерельна, пізнавальна. Усі вони спрямовані на формування і розвиток в особистості духовної, моральної та інтелектуальної культури.

Абсолютного визнання набув той факт, що книга є продуктом праці й результатом суспільного розвитку. Вона — фактор діалектики, оскільки завдяки своїм змістовним і речовим властивостям може впливати на розвиток суспільства. Більше того, без предмета, який ми звикли називати книгою, в історії сучасності немає розвитку загалом.

Книга є результатом такої унікальної властивості людського організму, як читання, і всього, що психологічно пов'язане з цим процесом, у тому числі шрифтом, алфавітом, тиражуванням. Це дає змогу народжену думку майже одночасно зробити доступною для кожного споживача і не просто повідомити, а забезпечити її тривале творче засвоєння. Книгу одночасно можна не тільки читати, а й переглядати, гортати, розглядати, вивчати повністю або вибірково, просто зберігати тощо. У такому контексті вона не суто матеріальний предмет, носій інформації, а сама по собі інформація культури на певній стадії її історичного розвитку. Неможливо якийсь інструмент, вона бере участь у створенні інших споживчих вартостей: споруд, технологій, духовних цінностей, у формуванні інтелекту і здібностей самих споживачів. Але навіть якщо книги безпосередньо не виконують функцій інструменту, вони є каталізатором розвитку.

Таким чином, книга впродовж усієї своєї історії проявляється як споживча вартість особливого гатунку. Ступінь здатності конкретної книги до вираження, зберігання, передавання певної інформації і засвідчує рівень її користі для суспільства. Книга також є вираженням і результатом історичного розвитку такої найважливішої властивості людства, як комунікативність, інформування, зв'язок. Вони закладені вже в самому факті її існування, а також в етичному, моральному, психологічному впливі як на споживачів, так і на самих виробників інформації.

Книга також завжди була і залишається основною складовою одиницею бібліотеки. Про роль останньої, просування процесу читання в суспільстві у свій час влучно сказав російський учений-літературознавець, історик культури, текстолог, публіцист, громадський діяч Д. Лихачов, зазначаючи, що книга — одне з найбільших творін людської культури. І тому найголовніше в культурі будь-якої країни — як би це не здавалося для когось дивним — бібліотеки. Навіть якщо загинуть університети, культура може відновитися, коли є добре організовані бібліотеки.

Водночас сьогоденні бібліотека — це найточніший барометр інтелектуального життя кожного суспільства. Початкова функція книгозбірні — збереження і передавання культурної спадщини від покоління до покоління. Саме бібліотека, яка зосередила у своїх фондах минуле, сучасне, майбутнє —

відповідальна за духовно-моральне виховання і формування історичної свідомості молоді [10, с. 25].

У сучасних умовах інформатизації суспільства особливої актуальності набуває формування інформаційної культури особистості. Одним із сучасних напрямів у навчанні є використання мережі Інтернет, внаслідок чого, якщо говорити відверто, роль книги в житті людини знизилася. Погоджуємося, що в Інтернеті знаходиться величезна кількість найцікавішої інформації для студента, але, з іншого боку, чи завжди вона науково достовірна? Істинну інформацію можна отримати тільки з першоджерел: книг, словників, енциклопедій. У зв'язку з цим саме наукова бібліотека, яка має унікальну книжкову колекцію, може надати користувачеві повний обсяг інформації для навчально-виховної, методичної та науково-дослідної роботи з гуманітарних і технічних галузей знань.

Однією із таких освітньо-культурних структур є наукова бібліотека Рівненського державного гуманітарного університету, створена ще 1 січня 1945 року. Відзначимо, що її фонди нараховують понад півмільйона примірників різноманітних фахових джерел. Це надзвичайно потужний ресурс для освітянської структури, завдяки якому можна впевнено конкурувати з провідними ВНЗ країни. Розповсюдження інформації про активи нашої наукової бібліотеки ставить і її саму, і університет на гідну сходинку серед вітчизняних вищих навчальних закладів.

Від часу заснування у бібліотеці відбулося чимало позитивних змін, в першу чергу, пов'язаних із прагненням її високопрофесійного колективу забезпечити і студентам, і професорсько-викладацькому складу якісні умови праці. Співробітники відділів обслуговування, які зосереджені у різних корпусах університету, допомагають вчасно і якісно відшукати та опрацювати необхідну інформацію, організувати свою роботу у досить комфортних умовах.

Фонди активно використовують викладачі, аспіранти, магістранти, студенти нашого вишу під час підготовки до лекційних, практичних, лабораторних занять, участі у різноманітних конференціях, олімпіадах, засіданнях "круглого столу", диспузах тощо.

Позитивною для користувачів друківаних ресурсів є й співпраця наукової бібліотеки з міжнародними благодійними, культурно-освітніми та громадськими організаціями і фондами, а саме: Українсько-американським фондом "Сейбр-Світло", Міжнародним фондом "Відродження", Британською Радою в Україні, Фондом інтелектуальної співпраці "Україна — XXI століття", Інститутом дослідів Волині та Товариством "Волинь" (м. Вінніпег, Канада). Це посилює можливості молоді саме через книгу дізнаватися більше про європейську культуру, а також роль української культури у світовому просторі.

Як зазначено в довідці на сайті університету, в колекції наукової бібліотеки РДГУ є близько тисячі надзвичайно цінних і необхідних для студентів примірників книг та журналів, виданих у попередні століття (XIX — перша половина XX) і переданих до фондів ще учительського інституту вже після Великої Вітчизняної війни від бібліотек Одеського та Харківського університетів. Корисну інформацію майбутні фахівці черпають зі сформованого бібліографічного покажчика "Каталог рідкісних видань бібліотеки РДГУ, виданих з 1814 до 1944 року". Спільно із випускаючими кафедрами Рівненського державного гуманітарного університету наукова бібліотека дбає про високий рівень інтелектуальної, моральної культури студентів, їхню професійну підготовку та авторитет нашого ВНЗ у системі вищої освіти України початку XXI століття.

Отже, підсумовуючи викладене, зауважимо, що найбільші досягнення людського розуму, геніальні наукові ідеї, чудові технічні відкриття набули популярності завдяки кни-

зі. З її допомогою людство нагромаджувало досвід в усіх сферах своєї багатогранної діяльності, впевнено йшло до прогресу культури. Можна навести силу-силенну афоризмів, присвячених похвалі книги. У них її називали "їжею душі", "дзеркалом життя", "другом і співрозмовником", "найбільшим і таємничим дивом землі". Книга пройшла довгий шлях розвитку. Змінювався її зовнішній вигляд, зміст і призначення. На всіх етапах цивілізованого суспільства вона відіграла визначну суспільну та культурну роль. Її унікальність як створеного людиною об'єкта полягає в тому, що, крім фізичної форми та характеристик, вона має інтелектуальний зміст. Наслідки розповсюдження інформації та ідей у суспільстві масштабні [20, с. 7].

Помітним явищем є те, що розмаїття джерел інформації, їхній вибір на початку XXI ст. досить великі. І в цьому безперервному потоці інформаційної сфери людині необхідно знайти того провідника, який допоміг би їй досягнути інтелектуального розвитку. Таким ефективним провідником для людини була і залишається книга, вшанування якої на світовому рівні у 190 країнах відбувається із 23 квітня 1995 року.

Список використаної літератури

1. Баренбаум И. История книги / И. Е. Баренбаум. — М. : Книга, 1984. — 246 с.
2. Баренбаум И. Общая история книги / И. Е. Баренбаум, И. А. Шомракова — СПб. : Акад. культуры, 1996. — Ч. 1. — 168 с.
3. Баркова О. Електронні ресурси як об'єкти універсальної електронної бібліотеки / О. Баркова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2004. — № 2. — С. 75.
4. Барышева О. Угрожает ли Интернет существованию библиотеки? / О. Барышева // Библиография. — 2002. — № 4. — С. 3—13.
5. Біличенко О. Л. Культурно-виховна роль книги в умовах формування інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Біличенко Ольга Леонідівна ; Харків. держ. акад. культури. — Х., 2001. — 15 с.
6. Безбідько А. Книга в емоційній сфері людини / А. В. Безбідько // Світ України. — 2002. — № 4. — С. 85—90.
7. Биченко В. Анонимность, безличность, виртуальность / В. М. Биченко // Общество и книга: от Гутенберга до Интернета / Ин-т философии РАН ; общ. ред. А. П. Королевой. — М., 2000. — С. 65—75.
8. Вавілова І. Книга як навчально-освітній засіб (історико-педагогічний аспект) / І. В. Вавілова // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. пр. / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — 2004. — Вип. 21. — С. 35—39.
9. Варбанец Н. Йоханн Гутенберг и начало книгопечатания в Европе. Опыт нового прочтения материала / Н. В. Варбанец. — М. : Книга, 1980. — 303 с.
10. Верещагин В. Информационно-культурный адаптацогенез: антропологические измерения / В. Ю. Верещагин, М. К. Ясенко. — Ростов н/Д : Высш. шк., 2001. — 224 с.
11. Вечные спутники : советские писатели о книге, чтении, библиофильстве / [сост., вступ. ст. и примеч. А. В. Блюма]. — М. : Книга, 1983. — 222 с.
12. Гаврилюк О. Художня література як засіб формування загальнолюдських цінностей / О. Гаврилюк // Українська мова і література в школі. — 2003. — № 5. — С. 36—38.
13. Гендин А. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и учебных заведениях / А. И. Гендин, И. Л. Скипор, Г. А. Стародубова. — М. : Высш. шк., 2003. — 301 с.
14. Заліток Л. М. Книжка як засіб виховання відповідальності молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / Л. М. Заліток // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. — 2005. — Вип. 6. — С. 258—263.
15. Иван Федоров и восточнославянское книгопечатание : сб. науч. ст. / АН БССР, Отд-ние обществ. наук ; сост.: М. Б. Ботвинник, А. Ф. Коршунов. — Минск : Наука и техника, 1984. — 224 с.
16. Иоффе А. Книговедение и история книги / А. М. Иоффе, А. А. Сбитнева. — М. : МГРИК, 1989. — 74 с.
17. Концепція інформатизації мережі бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів України / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; О. В. Сухомлинська (кер. авт. кол.), [та ін.] // Освіта України. — 2006. — 17 берез. — С. 6.
18. Корнєєва Г. Друкована українська книга та преса для дітей у Галичині (кін. XIX — перша половина XX ст.) / Г. Корнєєва // Бібліотечний вісник. — 1999. — № 2. — С. 25—28.
19. Мороз Л. До концепції морального виховання молоді / Л. Мороз, Б. Воронкова // Вища освіта України. — 2004. — № 4. — С. 94—100.
20. Никитина О. Профилирование библиотек как инструмент поликультурного воспитания населения на современном этапе / О. И. Никитина // Поликультурное воспитание молодежи в системе общего и профессионального образования : материалы Всерос. научн.-практ. конф. — Уфа, 2007. — 386 с.
21. Пятигорский А. Смена роли книги в обществе / А. Пятигорский // Общество и книга: от Гутенберга до Интернета / Ин-т философии РАН ; общ. ред. А. П. Королевой. — М., 2000. — С. 92—94.
22. Розов М. Книга и этика / М. А. Розов // Общество и книга: от Гутенберга до Интернета / Ин-т философии РАН ; общ. ред. А. П. Королевой. — М., 2000. — С. 195—211.
23. Шкіра О. Виховне значення книги в житті дитини / О. Шкіра // Початкова школа. — 2004. — № 11. — С. 60—61.
24. Шрайберг Я. Бібліотеки в умовах правової та технологічної еволюції процесів суспільного розвитку / Я. Шрайберг // Вища школа. — 2008. — № 10. — С. 33—48.

В статтю проаналізована роль книги в сучасному суспільстві, світовій та українській культурі, формуванні та розвитку духовної та інтелектуальної культури людини. Розглянуто значення книги в функціонуванні наукових бібліотек, в частности, в структурі Рівненського державного гуманітарного університету.

The role of books in modern society, world and domestic culture, the formation and development of spiritual and intellectual culture of the individual are analyzed in the paper. A value of the book in the functioning of research libraries, particularly in the structure of the Rivne State Humanitarian University are considered.

Надійшла в редакцію 29 квітня 2011 року